

Ewa Krawiecka
Uniwersytet Poznański

**DWA SPOJRZENIA NA BIBLIĘ:
ROMANA BRANDSTAETTERA
I ABRAHAMA JOSHUI HESCHELA
JAKO INSPIRACJA PROJEKTU
„BIBLIA JEST DLA CIEBIE!”**

O Biblii i sztuce jej interpretacji napisano ogromną liczbę podręczników, książek, artykułów, dokumentów. Wielki kod kultury świata, jakim jest Biblia, próbowano łamać na wiele sposobów: od ortodoksyjnych aż do heretyckich i ponowoczesnych technik. Katecheci słusznie dostrzegają konieczność wprowadzania w lekturę Biblii poprzez „proste techniki”; opowiadanie kolejnych etapów historii zbawienia (Stary Testament, życie Jezusa, historia Kościoła)². Podobnie układają się zalecenia podstawy programowej języka polskiego na wszystkich poziomach nauczania, obejmujące tematy i motywy w kolejności chronologicznej od Starego do Nowego Testamentu. W wielu publikacjach, na seminariach i konferencjach podkreślana jest konieczność korelacji przedmiotów humanistycznych (szczególnie języka polskiego i historii oraz katechezy) w edukacji kulturowej dotyczącej problematyki antyku grecko-rzymskiego i judeo-chrześcijańskiego. „Współpraca polonisty z katechetą na tym polu może być bardzo przydatna w przybliżaniu uczniom różnych form wypowiedzi i stylów literackich występujących w Piśmie Świętym. Nie bez znaczenia jest też pozna

---

¹ Propozycja nazwy cyklu jednostek lekcyjnych bądź innych zajęć wzięta z dzieła kard. Gianfranco Ravasiiego zob. G. Ravasi, *Biblia jest dla ciebie. Mały kurs teologii biblijnej*, tłum. D. Stanicka-Apostoł, Poznań 2011.

² A. E. Klich OSU, *Otwieranie Biblii dzieciom w szkole podstawowej*, w: *Wychowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym*, pod red. J. Stala, cz. II: *Wychowanie religijne i katecheza*, Tarnów 2006, s. 39–58. Autorka w swym dorobku zajmuje się problematyką katechezy.

wanie podczas innych zajęć szkolnych odniesień biblijnych występujących w szeroko pojętej kulturze: sztukach plastycznych, teatralnych, muzyce i in.”³.

Przeglądając podstawę programową, podręczniki dla nauczycieli, katechetów oraz scenariusze lekcji pragnę zaproponować pogłębione wejście ucznia liceum w świat Biblii dzięki przeprowadzeniu zajęć lekcyjnych bądź dodatkowych (np. jako odrębny projekt uczniowski wspólnie kierowany przez nauczyciela j. polskiego i katechetę). Obejmowałyby on zagadnienia spotkania z bogactwem przesłania kulturowego oraz „pedagogicznego” Biblii jako dwa moduły:

1. Problematyka duchowości semickiej jako klucz do Biblii
2. Uniwersalna mądrość biblijna w zarządzaniu swym życiem.

Oba moduły rozpisane zostały na proponowane zadania wraz z przydatnymi cytatami i krótkim komentarzem jako wskazówkami pomocy interpretacyjnej dla nauczyciela, który jest koordynatorem pracy grup.

Propozycja pracy projektowej „Biblia jest dla Ciebie”

1. Problematyka duchowości semickiej jako klucz do Biblii

a) *zawiązanie zespołu projektowego, wyjaśnienie zasad wspólnej pracy (metodologia: praca z tekstem, dyskusja, burza mózgów, mapa myśli, plan, scenariusz), cele projektu, zakładane efekty (np. prezentacja dla innych uczniów, wystawa, forma parateatralna lub happeningowa, spot reklamowy), podział pracy, sposoby komunikacji i ewaluacji pracy w zespole;*

b) *burza mózgów „jak rozumieć Biblię”, „jak czytać tekst biblijny” – uczniowie spisują pomysły na flipcharcie w formie mapy myśli;*

c) *nauczyciel przedstawia w formie krótkiego wykładu uzasadnienie wyboru dwóch przewodników (R. Brandstaettera i A. Heschela) po świecie Biblii oraz rozdaje wydrukowane cytaty (poniżej proponowane), które będzie analizować młodzież.*

---

³ Pisze o tej konieczności B. Stypułkowska, *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXII 2004, s. 213 i nast. Inne publikacje tej autorki poruszają wiele zagadnień dotyczących efektywnego nauczania Biblii w szerokim spectrum przedmiotów szkolnych. Wiele rozwiązań przyniosła konferencja Ogólnopolskie Seminarium Naukowe pt. „Reaktywacja klasyki w szkole». Biblia i antyk, czyli pytania o fundamenty” 5 i 6 marca 2013 roku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Wezwanie Piusa XI: „My wszyscy z ducha jesteśmy Semitami”, czy apel Thomasa Mertona: „Albo jest się Żydem, albo należy przestać czytać Pismo Święte. Biblia nie może mieć sensu dla kogoś, kto nie jest >duchowo Semitą<”⁴, odsłaniają dwie metody – wizje jednego typu czytania, dostrzegające wartość zintegrowanej deskrypcji. Owa zintegrowana deskrypcja dotyczy zarówno sfery poznania duchowości semickiej, jak i możliwości zastosowania uniwersalizmu Biblii w życiu. Roman Brandstaetter – niestrudzony piewca Księgi Ksiąg, określający się mianem „zamieszkałego w Biblii” twierdził iż: „Stary Testament jest aktem obietnicy, a Nowy jej wykonaniem. Dlatego odsemityzowanie Ewangelii jej zubożeniem, bo wówczas pewnych rzeczy zupełnie nie rozumiemy”⁵ (J z N, T. IV, s. 729).

Do takiej wizji nawiązuje myśl Paula Ricoeura: „podwójnie wierzę w trwałość judaizmu postchrześcijańskiego, ponieważ hermeneutyczna relacja między chrześcijaństwem a judaizmem zakłada trwałość judaizmu”⁶. Ricoeur postawił tę śmiałą hipotezę, oparłszy się na myśli greckich Ojców Kościoła, napojęciu „nagromadzenia trzech przymierzy” biblijnych, w którym każde następne jest reinterpretacją poprzedniego. Pierwsze przymierze wyznaczają postaci Noego, Abrahama, Dawida, drugie – Ezechiela, Jeremiasza; zaś trzecim fundamentalnym przymierzem jest chrześcijaństwo zaszczerpione na odłamie eschatologicznym judaizmu⁷:

Wiarę w Chrystusa musiałem zdobywać własnym wysiłkiem. Ale wyda-
je mi się, że przyszedłem do Niego w sposób organiczny, ewolucyjny, od
Starego Testamentu do Nowego, dlatego jestem uczulony na łączące je
z sobą historyczne i sakralne związki, które potwierdzają prawdę mojej
wiary. Trudno mi zrozumieć tych wszystkich, dla których Stary Testament
jeszcze do niedawna był niepotrzebnym, a niekiedy nawet niebezpiecznym,
bo łatwo zapalnym wyrostkiem robaczkowym chrześcijaństwa. Wyłączne
czytanie Nowego Testamentu, a uporzycze pomijanie Starego przypomi-
na mi zwyczaj niektórych młodocianych czytelników, którzy chętnie
rozpoczynają lekturę fascynującej powieści od jej zakończenia. ‘Nowy
Testament kryje się w Starym’ – powiedział św. Augustyn. – ‘Stary wy-
jaśnia się w Nowym’. Dla mnie Bogiem obu Testamentów jest Chrystus,
a całe Pismo Święte życiorysem własnym Boga, który napisał o sobie

⁴ T. Merton, *Zapiski współwinnego widza*, przeł. Z. Ławrynowicz, M. Maciołek, Poznań 1994, s. 27.

⁵ Cytaty użyte w tekście pochodzą z pierwszego kompletnego wydania dzieł zebranych pisarza dokonanego przez Wydawnictwo M, R. Brandstaetter, *Jeżus z azarethu*, Kraków 2003. Skrót przy cytatach J z N.

⁶ Zob. P. Ricoeur, *Krytyka i przekonanie. Rozmowy z Francois Azouvim i Markiem de Launay*, przeł. M. Drwięga, Warszawa 2003, s. 234.

⁷ Tamże, s. 234–235.

powieść w dwóch nierozłącznych częściach. Każda próba ich rozdzielenia – ta, dokonywana rozmyślnie, i ta, wynikająca z nieuctwa – zuboża Boga o całą Jego Boskość” (KBiF, s. 105–106)⁸.

Autor „Kręgu biblijnego” również dostrzegł poważne braki i uchybienia w recepcji Księgi Ksiąg:

Pismo Święte jest u nas kupowane, ale nie dość czytane. Liczba sprzedanych egzemplarzy nie jest równoznaczna z liczbą czytelników. Znam domy katolickie, które wprawdzie posiadają Pismo Święte, ale nikt z domowników po nie nie sięga. Nowy Testament jest dla tych ludzi oleodrukowym wspomnieniem z dzieciństwa, Stary natomiast — nieznanym, ciemnym, tajemniczym zaułkiem, skwapliwie omijanym ponurym gettem, do którego wchodzi się niechętnie, bez zaufania i na pewno z lękiem. (KBiF s. 20)

Brandstaetter pragnął „oczyścić” infantyilizowane i jednostronne postrzeganie Chrystusa poprzez ukazanie ciągłości z obrazem starotestamentalnego Jahwe, co jest też uzasadnione w pełni teologicznie:

Dla mnie Chrystus Ewangelii jest Bogiem groźnym i wymagającym. Nie jest słodkim Jezusikiem z Jasełek, w miarę naiwnym, w miarę infantylnym, w miarę groteskowym. Jest sprawiedliwym, przebaczącym, ale nie mniej surowym Bogiem, a dostać się w Jego karzące ręce nie jest jasełkową przygodą. [-] Jest często Chrystusem Jahwicznym [-] Jest na pewno Bogiem cichego serca, ale zarazem Bogiem wielkiej zapalczowości, jest Bogiem miłosierdzia i twardych zadań, Bogiem przebaczącym i Bogiem Łaski, ale zarazem Bogiem nacierającym, wymagającym i „zazdrosnym” o człowieka jak Jego... starotestamentowy Ojciec. Chce urobić człowieka na swoje podobieństwo. Chce go uczynić świętym. Nie w przenośnym, ale w pełnym tego słowa znaczeniu. (J z N, T. I, s. 28–9)

Żydowskie pochodzenie Brandstaettera, czas dzieciństwa naznaczony wspólnym czytaniem Tory z dziadkiem, nauką piękną języka na Wujkowym przekładzie, fakt przyjęcia pełni wiary, sprawiły, że w osobie Brandstaettera nastąpiło niezwykle połączenie semickiej i chrześcijańskiej duchowości, co zaowocowało dokonaniem translatorskimi biblijnych tekstów oraz licznymi utworami inspirowanymi Starym i Nowym Przymierzem.

Do trudnej życiowej drogi Brandstaettera podobne były również losy rabbiiego Abrahama Joshui Heschela, mistyka i mędrca, poety i uczonego, urodzonego w Warszawie w roku 1907 w rodzinie chasydzkich cadyków. Jako młodzieniec

⁸ R. Brandstaetter, *Krąg biblijny i franciszkański*, Kraków 2007. Skrót przy cytatach KBiF.

opuścił Polskę, dotarł do Wilna, później do Berlina, gdzie na kilka lat objął katedrę po Martinie Buberze, a przed wojną udało mu się wyjechać do USA, by tam pracować w żydowskim seminarium teologicznym. Ogromnie ceniony przez katolików (miał wielki wpływ na prace II Soboru Watykańskiego) myśliciel zmarł w 1972, lecz jego przemyślenia ubrane w szatę literackiego języka nadal są żywe. Uważał, że skoro ocalał z Holocaustu, musi dać świadectwo istnienia dobra i Boga w złym świecie. Powtarzał, że bez względu na to gdzie mieszka, jego domem jest Jerozolima⁹. Jednak w odróżnieniu od Brandstaettera nie uczynił wejścia do Nowego Przymierza; co więcej uważał, że odejście od wiary Izraela jest zdradą.

Ważnym przejawem istoty człowieczeństwa jest (prócz umiejętności tworzenia i wypowiedziania się poprzez system znaków i symboli) odróżnianie tego, co wypowiedziane, od tego, co niewypowiedziane. A. Heschel snuł swoje rozważania wokół fascynacji i olśnienia tym, co jest, a czego nie można zdefiniować słowami; tego, co jest niewysłowione¹⁰. Tylko z tego, co niewysłowione – twierdził – „czerpiemy smak tego, co święte i zachwyty nad tym, co wiekuiste”¹¹, a pomaga w tym lektura Pisma Świętego: „Istnieje wiele literatur, ale jest tylko jedna Biblia. Biblia jest odpowiedzią na pytanie, jak uświęcać życie. Jeśli tak twierdzimy, że nie odczuwamy takiej potrzeby, udowadniamy jedynie, iż Biblia jest niezastąpiona. Albowiem to ona uczy nas, jak odczuwać pragnienie uświęcenia”¹².

d) młodzież dyskutuje nad zagadnieniem: jakie braki i niedostatki w pełnym rozumieniu Biblii widzą „przewodnicy”? Następnie do swojej mapy myśli uczestnicy projektu dokleją kolorowe samoprzylepne karteczki – na każdej wypisują hasłowo, co przeszkadza w lekturze i rozumieniu Biblii dodając określenie: **BARIERA, PRZESZKODA, TRUDNOŚĆ** oraz definiują ich wagę od 1 (najlżejsza) do 5 (najcięższa).

Uniwersalna mądrość biblijna jako pomoc w zarządzaniu swym życiem

a) burza mózgów – Dlaczego każda wycieczka, wyprawa, wędrowka, ekspedycja zaczyna się od „planu”? Jakie są najważniejsze elementy, które trzeba uwzględnić w dobrym przygotowaniu do wyprawy?

⁹ Zob. S. H. Dresner, wstęp do A. J. Heschel, *Prosiłem o cud. Antologia duchowej mądrości*, przeł. A. Gomola, Poznań 2001, s. 5–13.

¹⁰ A. J. Heschel, *Człowiek nie jest sam. Filozofia religii*, tłum. K. Wojtkowska, Kraków 2008, s. 14.

¹¹ Tamże, s. 17–18.

¹² Tegoż, *Bóg szukający człowieka*, tłum. A. Gorzkowski, Kraków 2007, s. 298.

b) na podstawie doświadczeń własnych i poszukiwań w Internecie (wortale specjalistyczne) uzupełnienie wyników burzy mózgów grupa wypisuje na flip-charcie punkty i cechy „planu wyprawy ... życie”

c) młodzież dzieli się na dwie grupy: pierwszą reprezentującą spojrzenie A. Heschela i II – spojrzenie R. Brandstaettera. Każda grupa otrzymuje poniższe cytaty – nauczyciel wskazuje na ich najważniejsze przesłanie. Pierwsza grupa z tekstu Starego Testamentu, a druga grupa z tekstu Nowego Testamentu wybiera postać, której historia życia wydaje się najbardziej adekwatna do sytuacji, najbardziej bliska współczesnemu młodemu człowiekowi (z kim się utożsamiasz najbardziej i dlaczego?). Grupa po lekturze i dyskusji przedstawia narysowaną drogę po życiu, na której umieszcza w formie symboli i haseł elementy: np. wędrowiec (wybrany bohater) idący przez życie, co musi ze sobą zabrać, kamienie milowe życia, przeszkody na drodze życia, cel wędrowki, kogo spotyka na drodze, kto i jak pomógł, kto jest przewodnikiem, azymut, rola bedekera, jakim jest Biblia. Obie grupy powinny dojść do wniosku, iż oba sposoby (judaistyczny i chrześcijański) pojmowania roli Biblii, mimo pewnych różnic, wzajemnie się uzupełniają.

Religia żydowska charakteryzuje się niezwykle mocnym przekonaniem, że Bóg jest zainteresowany człowiekiem. Wyrasta z tego głęboka świadomość przymierza, które zobowiązuje obie strony (Boską i ludzką) do partnerskiej odpowiedzialności. „Biblia nie jest historią ludu żydowskiego, lecz opowieścią o tym, jak Bóg poszukuje prawego człowieka”¹³.

Judaizm uzasadnia istnienie religii jako bycia potrzebnym Bogu, co wymaga pełnego udziału człowieka w służbie Bogu, stąd nacisk jest położony na warunek konieczny każdego dialogu – odpowiedź zwrotną. Moralność powinna być najsilniejszym motorem postępowania, jej przestrzeganie winno napawać autentyczną radością i zadowoleniem, a nie być tylko suchym nakazem, czy ciężarem¹⁴. Droga do świętości wiedzie przez świeckość, czyli żyć po żydowsku oznacza zachowanie równowagi ciała i ducha, świata i świętości¹⁵. Pomocą w codzienności jest właśnie mądrość Pisma:

Biblia ukazuje drogę Boga ku człowiekowi i drogę człowieka ku Bogu.
[-] Ten, kto szuka odpowiedzi na najbardziej palące pytanie: czym jest życie? Znajdzie ją w Biblii: przeznaczeniem człowieka jest bycie raczej towarzyszem niż panem. Istnieje zadanie: prawo i droga; zadaniem jest odkupienie, prawem – czynienie sprawiedliwości i umiłowania miłoś-

¹³ A. J. Heschel, *Człowiek nie jest sam*, dz. cyt., tamże, s. 207–208.

¹⁴ Tamże, s. 212–214.

¹⁵ Tamże, s. 224 i nast.

dzia, drogą zaś tajemnica bycia człowiekiem i świętym. [-] Biblia daje nam jedyną nadzieję: historia jest krętą drogą zbliżającego się Mesjasza¹⁶.

Piękno jest początkiem doświadczania wzniosłości przez człowieka i tym, czym rzeczy stworzone odpowiadają na obecność Boga. Brandstaetter w Kręgu Biblijnym daje czytelnikowi wskazówki, jak należy wejść podwójnie w piękno Pisma Świętego: przez odkrywanie sensów ukrytych w słowach, gatunkach oraz dostosowując przesłanie biblijne indywidualnie do własnych potrzeb.

Nikt z nas nie ma przepisu na dobre i właściwe przeżywanie Pisma Świętego ani nikt nie może nikomu takiej recepty przekazać. Każdy musi sam dla siebie zdobyć tę umiejętność, zwłaszcza że jest ona zawsze równoznaczna z szukaniem tego, co pragniemy znaleźć w księdze, która udziela nam odpowiedzi na dręczące nas pytania. Ponieważ w zależności od naszych niepokojów i trosk stawiamy Świętej Księdze różne pytania, każdy z nas powinien ją na swój własny sposób czytać, przeżywać i wsłuchiwać się w udzielane przez nią nauki.

[-] Umiłowanie i przeżywanie Pisma Świętego jest zawsze wypadkową wielu bodźców, bardzo osobistych, niekiedy trudnych do ujawnienia, sformułowania, a nawet do uchwycenia. Przeżywanie Biblii, czyli jej umiejętne czytanie, uzależnione jest zatem od całego zespołu niezwykle złożonych psychologicznych i kulturowych przesłanek, a przede wszystkim od owego szczególnego słuchu — nazywam go słuchem biblijnym — który czyni nas wrażliwymi na piękno, głębię i mądrość objawionego słowa. Podobnie jak istnieje możliwość umuzykalnienia człowieka o przytępiętej wrażliwości muzycznej, tak samo istnieją środki umożliwiające wnikliwe i mądre czytanie Pisma Świętego. (KBiF, s. 19)

b) *młodzież przygotowuje na podstawie dotychczasowej pracy oraz poniższych cytatów spoty reklamowe (nakręcone np. telefonem lub aparatem, kamerą) pt. „Biblia jest dla Ciebie!” Przystępując do pracy dzielą się na kilka mniejszych zespołów (aby była większa różnorodność efektów pracy), wyznaczając pisemny plan pracy i podział zadań: scenariusz spotu, przygotowanie miejsca akcji, rekwizytów, aktorzy, dialogi, techniki, efekty specjalne itp. Dopiero po przedyskutowaniu planu pracy każdy zespół przystępuje do pracy nad spotem.*

W badaniu i popularyzowaniu dwóch fundamentalnych filarów kultury europejskiej w pracy nauczyciela i katechety konieczne jest zwrócenie uwagi przede wszystkim na wspólne ścieżki duchowości jako jedyny, pełny sposób oglądu tekstów biblijnych. A. Heschel słusznie postulował, aby każdy chrześcijanin miał

¹⁶ Tegoż, *Bóg szukający człowieka*, dz. cyt., s. 299.

świadomość, że świat bez Izraela będzie światem bez Boga Izraela¹⁷. A jednak fenomen najczęściej opisywanego i tajemniczego kodu kultury nadal pozostaje niedoścignionym – i jak twierdzi Abraham Heschel – ze względu na jedyną w swoim rodzaju możliwość, tak silnego utożsamienia jednostki z biblijnymi wydarzeniami, postaciami.

Biblia jest największym przywilejem ludzkości. [-] Żadna księga nie kocha i nie szanuje tak bardzo ludzkiego życia. [-] Biblia nie jest końcem, lecz początkiem; precedensem, a nie historią. [-] Nie jest epicką opowieścią o życiu bohaterów, lecz historią każdego człowieka w każdym miejscu i czasie. [-]

Biblia nie wymaga dowodu na swoją wyjątkowość. [-] Porównaj Biblię z jakąkolwiek naprawdę wielką książką napisaną przez geniusz ludzki i zobacz, jak zmniejszy się znaczenie tej ostatniej. Biblia nie wykazuje żadnej troski o formę literacką, o słowne piękno, chociaż najwyższa wzniosłość pobrzmiwa na wszystkich jej stronach. Jej wersety są tak monumentalne, a jednocześnie tak proste, że ktokolwiek próbuje z nimi współzawodniczyć, tworzy albo komentarz, albo karykaturę. Nie wiemy, jak oceniać to dzieło. Badania naukowe nie są w stanie jej zgłębić, krytyczna analiza ani uchwycić jej istoty. Inne książki można oceniać, mierzyć, porównywać; Biblię możemy jedynie wychwalać [-]: „Inne książki można objaśniać, lecz próba wyjaśnienia Biblii narażona jest w największym stopniu na śmieszność. [-] Jest jedyną rzeczą na świecie, którą możemy powiązać z wiecznością; jedyną rzeczą na świecie, która jest wieczna”¹⁸.

Podobnie Roman Brandstaetter siły przekazu Biblii upatrywał w jej ciągłej otwartości i możliwości aktualizacji przez każdego czytelnika, czego nie przynosi żadne inne dzieło:

Biblia jest żywiołem bez dna i granic. Nikt z badaczy, egzegetów, teologów, uczonych i pisarzy nie dotarł do jej najgłębszych źródeł. Dlatego nie zrażaj się, jeśli w Biblii czegoś nie rozumiesz. Mądrzejsi od ciebie również nie rozumieли wszystkiego. Ale bądź zawsze przygotowany na nie przewidziane odkrycia i znaleziska, które podczas poprzednich lektur wymknęły się twojej uwadze. [-]

Wszystkie książki, jakie przeczytałeś w życiu, są tylko nieudolnym komentarzem do tej jedynej Księgi... (KBiF, s. 63)

¹⁷ Tamże, s. 133.

¹⁸ Tegoż, *Bóg szukający człowieka*, dz. cyt., s. 300, 301 i 302.

Biblia jest wiecznym ruchem ducha, oceanem znaczenia, którego fale uderzają o strome i ostre skały wad człowieka; jej echo dosięga ślepych zaułków człowieczych zmagających z rozpaczą. [-] Niepodważalna, niezniszczalna i nigdy nie zatarta przez czas. Biblia wędruje przez wieki, powierając się z łatwością wszystkim ludziom, jak gdyby należała do każdej duszy na ziemi. Przemawia w każdym języku i w każdym wieku. Obdarza swym dobrodziejstwem wszystkie sztuki, nie współzawodnicząc z nimi. [-] Jej duch jest zbyt potężny, by mogło go udźwignąć jedno pokolenie. Jej słowa odsłaniają więcej, niż możemy przyjąć¹⁹.

Potwierdza myśl Heschela Brandstaetter:

Biblia — mam na myśli książkę jako wytwór wykonany ludzkimi rękami — jest wprawdzie owocem wspólnych wysiłków wydawcy, zecera, papiernika i introligatora, ale, przeszedłszy przez wszystkie stadia ludzkiej wytwórczości i przyjmąwszy na siebie kształt gotowej do rozpowszechniania książki, staje się natychmiast uosobieniem pra-Biblii, istniejącej w transcendencji, poza czasem i przestrzenią¹. Od tej chwili jest ona widowym symbolem Bożej Mądrości. (KBiF, s. 35–6)

Symbolem Boga jest w judaizmie każdy człowiek, a ludzkie życie świętsze jest od Tory, a więc ostrożnie można przyrównać taki tok myślenia do podstaw personalizmu chrześcijańskiego. Świętość nie jest zasługą, lecz darem od Boga...²⁰.

Bardzo pedagogicznym podejściem do mądrości biblijnej jest judaistyczne uświadomienie konsekwencji bycia samemu symbolem²¹ i wymóg potwierdzania tej prawdy czynami. Roman Brandstaetter w odróżnieniu od Abrahama Heschela przyjął także nauki ksiąg Nowego Przymierza; jednak nadal rozumiał judaistyczną duchowość Żywej księgi aktualnej dla każdego i możliwości stosowania historycznych egzemplów jako inspiracji życiowych:

Czuję z tą księgą głęboką solidarność. Jej świętość jest dla mnie prosta, zwyczajna i sama przez się zrozumiała. Czytając utrwalone na jej kartach opisy zdarzeń, wypadków, obyczajów, sposobów życia, towarzyszę krok po kroku historii moich dalekich przodków, uczestniczę w ich wzruszeniach, troskach, cierpieniach, w żałobnych i radosnych uroczystościach, w wojennych wyprawach, w medytacjach, kłótniach, ucztach, w bohaterkich przygodach i chytrych wybiegach, chwałę ich zalety i potępiam wady, podziwiam prorocze wizje mężów opatrnościowych i przewidujących, wielbię mądrość mędrców i kiwam z politowaniem głową nad

¹⁹ Tamże, s. 302.

²⁰ Tamże, s. 169.

²¹ Tamże, s. 170–171.

głupotą głupców, słucham przypowieści opowiadanych o zachodzie słońca w bramie miejskiej. (KBiF, s. 30).

Dla obu myślicieli słowa ludzkie układające się w zdania, frazy, tworzące język symboliczny, metaforyczny są jedynie dodatkiem do działania. Opisy biblijnych wydarzeń, postaci są inspiracją i wezwaniem do ciągłego działania tu i teraz.

Mądrość, nauka i zalecenia Biblii nie wchodzi w konflikt z największymi osiągnięciami ludzkiego umysłu, lecz znacznie wyprzedzają nasz sposób myślenia²².

[–] Bóg przecież do końca świata nie stworzył. Reszty dzieła stworzenia ma dokonać człowiek. Na tym polega w ogóle sens istnienia ludzkości i jej twórczej pracy. (J z N, T. IV, s. 739)

Jako zwieńczenie wszystkich jednostek lekcyjnych, zajęciowych projektu „Biblia jest dla Ciebie!” zalecana jest uroczysta oprawa prezentacji wyników wraz z docenieniem pracy zespołowej uczniów i opiekunów: np. przedstawienie całości w formie dokumentacji (reportaż, prezentacja kolejnych etapów i wyników) oraz zorganizowanie uczniowskiej konferencji szkolnej, wystawy okolicznościowej, premiery spotów reklamowych.

Zaproponowany projekt może stać się zachętą do głębszego zastanowienia się ucznia nad umiejętnością zarządzania sobą i rozwojem swojej osobowości. Biblijne wskazówki i liczne *case studies* pomocne są przy wzmocnianiu sposobów motywacji, efektywnych technik radzenia ze stresem; wspomagają umiejętności rozwijania komunikacji, relacji, pracy zespołowej. Europejskie dziedzictwo kulturowe – w tym antyczne i biblijne uniwersum jest skałą, na której każdy (także niewierzący) może budować swą przyszłość i formować charakter²³.

²² A. Heschel, *Bóg szukający człowieka*, dz. cyt., s. 302.

²³ Moim projektem na połączenie duchowości i pragmatyzmu Biblii jest praca nad cyklem spotkań dla osób, które zarządzają innymi (np. nauczycieli, menedżerów) oraz wszystkich, którzy chcą pogłębić sztukę lepszego rozwoju i umiejętności kierowania sobą. Celem jest promowanie solidnych podstaw działania wziętych z Biblii „lidera – człowieka działania”: otwartego na siebie, drugiego człowieka i otoczenie. Logotypem jest postać tetramorfu (symboliczne przedstawienie charyzmatycznego stylu zarządzania Jezusa oraz zdolności komunikacyjnych czterech ewangelistów), któremu na użytek zastosowań praktycznych nadałam nazwę TetramorfComm. Rozważania teoretyczne wykorzystania obu sposobów interpretacji tekstu literackiego opartego na tworzywie Biblii zawarłam w rozprawie habilitacyjnej *Romana Brandstaettera pisanie lumenarnej ikony w Jezusie z Nazarethu. Próba deszyfracji kodu symboliki jako modelu komunikacji transcendentnej*, Poznań 2012, s. 212.

Obaj „przewodnicy” stawiają w czasoprzestrzeni swych dzieł człowieka na rozstaju dróg, rozumiejąc jednocześnie jego wahania. Udzielają wskazówek nie tylko, jak należy interpretować Biblię, ale stawiają prymarne pytanie o wybór dobra oraz obraz człowieka stanowiący odpowiedź na obraz Boga.

Myślący człowiek, szczególnie stojący na początku swej drogi życiowej i poszukujący swego miejsca w grupie, wspólnocie, stawia liczne pytania o sens życia oraz dobro i zło w świecie tragicznych zaciemnień i zacierania granicy pomiędzy prawdą i kłamstwem. Najnowsze zagrożenia postawy personalistycznej oraz dialogicznej jako szacunku do każdej osoby przejawiają się m.in. w nasilonej wrogości (wynikającej ze stereotypów, lęku, nieznamomości) do kogoś, kto jest inny – „obcy” (owa obcość dotyczy innego wyznania, pochodzenia, przekonań a nawet odmiennej płci czy wieku). Obaj przewodnicy zaproponowali do projektu „Biblia jest dla Ciebie” odczytują Piękno Boga i odsłaniają istotę człowieczeństwa w tym, co wyznacza etapy rozwoju; spotkaniu i dialogu z drugą osobą²⁴.

W judaizmie dominuje poczucie tajemnicy; Roman Brandstaetter podobnie jak Abraham Heschel uznaje wielkość niewidzialnego Boga, który przemawia za pomocą tekstu Świętych Ksiąg, znakami i symbolami jako pomocnymi narzędziami do mądrego zarządzania swym życiem. Autor *Kręgu Biblijnego* posunął się jednak dalej krok niż Heschel, proponując swoistą metodę odkrywania sensu biblijnego (także w praktyce) poprzez dopełnienie Starego Testamentu „najpiękniejszym człowiekiem historii” Jezusem.

Oba sposoby spojrzenia na Biblię mogą być wskazówką nie tylko dla egzegetów, literaturoznawców, ale i dla nauczycieli, liderów, trenerów osobistych oraz wszystkich, którzy pracują na tekście biblijnym jako na kodzie kultury i jednocześnie wskazówce do pracy nad rozwojem człowieczeństwa.

---

²⁴ Podobne sposoby wzmacniania osobowości młodzieży na podstawie rozumienia postawy „człowieka zamieszkałego w Biblii” były przeprowadzone m.in. w Fundacji AMF „Nasza Droga” w Ostrowi Mazowieckiej. Więcej w publikacji *Tam wstępują pokolenia. (Ps 122, 4) W poszukiwaniu duchowości pielgrzymowania do Ziemi Świętej*, pod red. S. Urbański, E. Krawiecka, W. Gałązka, Warszawa 2011, Mistyka Polska nr 117, s. 174. Podczas I Międzyszkolnej Konferencji Popularnonaukowej (Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) dnia 16 czerwca 2015 roku uczniowie XVI LO z Poznania zaprezentowali swój projekt, którego opiekunami była p. Alicja Przydanek, a z ramienia Wydziału dr hab. Ewa Krawiecka „Droga życia według Brandstaettera”: zaprojektowanie własnej drogi życiowej. Klasa 2D III LO w Poznaniu zrealizowała projekt „Na literackich szlakach. Śladami Romana Brandstaettera”, pod kierunkiem p. Beaty Błaszczyk (opiekunem był prof. dr hab. Wiesław Ratajczak) i stworzyła film „Jestem, gdy jestem dobry”.

Bibliografia

Abramowska J., *Peregrynacja w: Przestrzeń w literaturze*, pod red. M. Głowiński, A. Okopień-Sławińska, Wrocław 1978.

Adamowski J., *Kategoria przestrzeni w folklorze: studium etnolingwistyczne*, Lublin 1999.

Bachtin M., *Problemy literatury i estetyki*, przeł. W. Grajewski, Warszawa 1982.

Bazyliński S., *Wprowadzenie do studium Pisma Świętego*, Lublin 2010.

Benedyktowicz Z., *Portrety „obcego”: od stereotypu do symbolu*, Kraków cop. 2000.

Brandstaetter R., *Epoka, która była Rajem z Romanem Brandstaetterem rozmawiając o „Jezusie z Nazarethu”*, w: tenże, *Jezus z Nazarethu*, Kraków 2003.

Brandstaetter R., *Krąg biblijny i franciszkański*, Kraków 2007.

Dresner S. H., *Wstęp do A. J. Heschel, Prosiłem o cud. Antologia duchowej mądrości*, przeł. A. Gomola, Poznań 2001.

Dybel P., *Granice rozumienia i interpretacji*, Kraków 2004.

Góra J., *Był jak przechodzień do domu Ojca*, Poznań 1997.

Harrington W., *Klucz do Biblii*, przeł. J. Marzęcki, Warszawa 1984.

Hermeneutyka i literatura – ku nowej koiné, pod red. K. Kuczyńskiej-Koschany, M. Januszkiewicz, Poznań 2006.

Heschel J., *Człowiek nie jest sam. Filozofia religii*, tłum. K. Wojtkowska, Kraków 2008.

Heschel J., *Bóg szukający człowieka*, tłum. A. Gorzkowski, Kraków 2007.

Hoffsümmer W., *Leksykon dawnych i nowych symboli: do wykorzystania w praktyce duszpasterskiej i katechetycznej*, tł. Alicja Makowska, Kielce 2001.

Jelonek T., *Czytając Stary Testament*, Kraków 2012.

Język wiary w Piśmie świętym i w świecie współczesnym, pod red. H. Cazelles [et al.]; przeł. Wanda Kowalska.

Joseph Ratzinger Benedykt XVI, *Słowo Boga pismo, tradycja, urząd*; tł. W. Szymona, Kraków 2008.

Katolicki komentarz biblijny, pod red. A. Fitzmyer, R. E. Brown, R. E. Murphy, W. Chrostowski (polska redakcja naukowa), wyd. 3, Warszawa 2010.

Keener C. S., *Historyczno-kulturowy komentarz do Nowego Testamentu*, tł. Z. Kościuk, Warszawa 2000.

Klich A. E. OSU, *Otwieranie Biblii dzieciom w szkole podstawowej*, w: *Wychowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym*, pod red. J. Stala, cz. 2: *Wychowanie religijne i katecheza*, Tarnów 2006, s. 39–58.

Krawiecka E., *Romana Brandstaettera pisanie lumenarnej ikony w Jezusie z Nazarethu. Próba deszyfracji kodu symboliki jako modelu komunikacji transcendentnej*, Poznań 2012.

Langkammer H., *Współczesna interpretacja Nowego Testamentu*, w: *Metodologia Nowego Testamentu*, pod red. H. Langkammera, Poznań 1994.

Mazan-Mazurkiewicz A., *Inspiracje biblijne w utworach Romana Brandstaettera*, Łódź 2003.

Merton T., *Zapiski współwinnego widza*, przeł. Z. Ławrynowicz, M. Maciołek, Poznań 1994.

Meynet R., *Wprowadzenie do hebrajskiej retoryki biblijnej*; tł. K. Łukowicz, T. Kot, Kraków 2001.

Michał Czajkowski, *Jak rozumieć Pismo święte? Egzystencjalna lektura Biblii*, Lublin 1994.

Na skrzyżowaniu kultur, tradycji, religii: Roman Brandstaetter (1906–1987), pod red. P. Plichta, Tarnów cop. 2008.

Nie zapomnimy: świadkowie życia i czytelnicy o Romanie Brandstaetterze, pod red. J. K. Kanty Pytel, Poznań 2002.

Od transcendentyzmu ku hermeneutyce, pod red. nauk. Z. Krasnodębskiego, Wrocław 1987.

Packer J. I., Tenney M. C., *Słownik tła Biblii*, tł. Z. Kościuk, Warszawa 2007.

Perzyński A., *Szkice o wierze*, Katowice 2005.

Pikor W., *Przypowieści Jezusa. Narracyjny klucz lektury*, Kielce 2011.

Pytel J. K., *Objaśnienie sensu biblijnego w Kościele. Hermeneutyka*, Gniezno 1996; H. de Lubac, *Pismo Święte w tradycji Kościoła*, tł. K. Łukowicz, Kraków 2008.

Ravasi G., *Biblia jest dla ciebie. Mały kurs teologii biblijnej*, tłum. D. Stannicka-Apostoł, Poznań 2011.

Riceour P., *Język, tekst, interpretacja. Wybór pism*, przeł. P. Graff, K. Rossner, Warszawa 1989.

Ricoeur P., *Egzystencja i hermeneutyka: rozprawy o metodzie*, tł. E. Bieñkowska, Warszawa 1975.

Ricoeur P., *Krytyka i przekonanie. Rozmowy z Francois Azouvim i Markiem de Launay*, przeł. M. Drwięga, Warszawa 2003.

Rogowski C., *Hermeneutyčno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogicznoreligijne: studium pedagogiczno-religijne w wymiarze interdyscyplinarnym*, Lublin 1999.

Ryken L., Wilhoit J. C., Longman T., *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*, tł. Z. Kościuk, Warszawa 2003.

Rzyska A., *Kamienny most: tradycja judaistyczna w twórczości Romana Brandstaettera*, Olsztyn, cop. 2005.

Stern D. H., *Komentarz Żydowski do Nowego Testamentu*, tł. A. Czwojdrak, Warszawa 2004.

Stypułkowska B., *Okres hellenizmu w katechezie biblijnej w świetle korelacji z lekcją historii*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” XXXII 2004, s. 213 i nast.

Świat Biblii Romana Brandstaettera: ogólnopolska interdyscyplinarna sesja naukowa, 20–22 października 1999 r. w Auli im. Jana Lubrańskiego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, pod red. J. K. Pytel, Szczecin 1999.

Tam wstępują pokolenia. (Ps 122, 4) W poszukiwaniu duchowości pielgrzymowania do Ziemi Świętej, pod red. S. Urbański, E. Krawiecka, W. Gałązka, Warszawa 2011.

Turek A., *Judeochrześcijanin znad Wisły*, „Rzeczpospolita” 2003, nr 15, s. A10-A11.

Walton J., Matthews V., Chavalas M., *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, pod red. W. Chrostowskiego, Warszawa 2005.

Widła B., *Słownik antropologii Nowego Testamentu*, Warszawa 2003.

Zajączkowski R., *Pisarz i wyznawca: w kręgu twórczości Romana Brandstaettera*, Lublin 2009.

Zajączkowski R., *Roman Brandstaetter – dzieło w sumienie wpisane „Nasz Dziennik”* 2006, nr 2, s. 10.

Z cienia niepamięci do światła: Wojciech Bąk, Kazimiera Illakowiczówna, Roman Brandstaetter: materiały z Ogólnopolskiego Interdyscyplinarnego Sympozjum Naukowego w 100. Rocznicę Urodzin Romana Brandstaettera zorganizowanego w Poznaniu w dniach 5–7 stycznia 2006 roku przez Stowarzyszenie im. Romana Brandstaettera, pod red. E. Krawiecka, Poznań 2006;

Streszczenie

Dwa spojrzenia na Biblię: Romana Brandstaettera i Abrahama Joshui Heschela jako inspiracja projektu „Biblia jest dla ciebie!”

W wielu publikacjach, na seminariach i konferencjach podkreślana jest konieczność korelacji przedmiotów humanistycznych (szczególnie języka polskiego i historii oraz katechezy) w edukacji kulturowej dotyczącej problematyki antyku grecko-rzymskiego i judeochrześcijańskiego. Istnieje sporo jeszcze nie wykorzystanych możliwości i metod pracy z Biblią w zintegrowanym procesie nauczania. Propozycja wykorzystania dwu spojrzeń wybitnych znawców Biblii wywodzących się z kręgu judeochrześcijańskiego: Joshui Heschela i Romana Brandstaettera służyć ma pogłębionemu wejściu ucznia liceum w świat Biblii. Przeprowadzona może być w formie zajęć lekcyjnych bądź dodatkowych działań edukacyjnych (np. jako odrębny projekt uczniowski wspólnie kierowany przez nauczyciela j. polskiego i katechetę).

Projekt obejmuje dwa moduły, które można roboczo określić jako poznawczo-umiejętnościowy i wychowawczo-formacyjny:

- 1) Problematyka duchowości semickiej jako klucz do Biblii;
- 2) Uniwersalna mądrość biblijna w zarządzaniu swym życiem.

Oba rozpisane zostały na proponowane zadania wraz z przydatnymi cytatami i krótkim komentarzem, jako wskazówkami pomocy interpretacyjnej dla nauczyciela, który jest koordynatorem pracy grup. Podczas pracy uczniowie porównują postulaty rozumienia tekstu biblijnego proponowane przez Romana Brandstaettera – wybitnego pisarza i myśliciela oraz Abrahama Joshuę Heschela, mistyka i poetę. A. Heschel snuł swoje rozważania wokół fascynacji i olśnienia tym, co jest, a czego nie można zdefiniować słowami. Istotą religijności judaistycznej, z której również wyrósł R. Brandstaetter, jest przekonanie, że Bóg jest człowiekiem zainteresowany, co można interpretować jako wzorzec dialogu i komunikacji jako podstawy do „szczęśliwego życia” zawartego w Biblii.

Summary

Two views on the Bible – Roman Brandstaetter's and Abraham Joshua Heschel's – as an inspiration for the project 'The Bible is for you'

In many publications, at seminars and conferences it has been highlighted that it is necessary to correlate liberal arts subjects (particularly Polish language, history and religious education) in culture education regarding the issues of Greek and Roman as well as Judeo-Christian antiquity. There are plenty of unexploited possibilities and methods for working with the Bible in an integrated teaching process. The proposal for using views of two distinguished experts on the Bible originating from the Judeo-Christian circle: Joshua Heschel and Roman Brandstaetter, intends to deepen a high school student's entrance into the world of the Bible. This can have the form of regular lessons or extracurricular educational activities (e.g. as a separate student project managed together by a Polish language teacher and a religious education teacher).

The project consists of two modules which could be provisionally determined as cognitive/skill-related and educational/ formative.

1. The issue of Semitic spirituality as a key to the Bible.
2. The universal Biblical wisdom in managing one's life

Both modules have been written out for suggested tasks together with useful citations and a short commentary as interpretation directions for a teacher who coordinates the work of every group. While working, students compare the postulates for comprehending a Biblical text proposed by Roman Brandstaetter, outstanding author and thinker, and Abraham Joshua Heschel, mystic and poet. A. Heschel deliberated on fascination and amazement at what exists yet cannot be expressed with words. The essence of Judaistic religion, out of which Brandstaetter originated, is the belief that God is interested in man which could be interpreted as a pattern for dialogue and communication used as a foundation for 'happy life' included in the Bible.